

Fra Grundtvig-litteraturen

Barnedåb i kirken. Ritualforslag ved Kirkeligt Samfunds udvalg 1974.

Nadver i kirken. Ritualforslag ved Kirkeligt Samfunds udvalg 1976.

Kirkeligt Samfund af 1898 nedsatte i 1968 et udvalg, der skulde udarbejde forslag om ændring af gudstjenesteritualerne, og i 1975 og 1976 udsendtes forslagene til ritualer for barnedåb og nadver i kirken. I forordet til det sidste bebudes der et samlet forslag til reform af hele gudstjenesten, men da der tilsyneladende ikke på forhånd har været opstillet vejledende principper for hele gudstjenesteforløbet, fremtræder de to delforslag som selvstændige arbejder, der allerede nu kan lægges frem til offentlig debat.

Ser vi nu først på forslaget til *dåbsritual*, finder vi ikke her noget egentligt kommissorium omtalt. Men det er klart, at man bevidst har anlagt en ret konservativ linje i sit reformarbejde. Det er andres krav om tilspørgslens afskaffelse, der har sat revisionsarbejdet i gang, og mens udvalget nok indrømmer, at det gældende ritual fra 1912 er kritisabelt og misforståeligt i visse retninger, så finder man det på den anden side ikke kassabelt. Og da man netop på dette punkt lægger afgørende vægt på den folkekirkelige ensartethed, så ønsker man kun et nyt og bedre ritual, hvis det kan vinde almindelig tilslutning, ligesom man ikke ønsker at fjerne sig længere fra 1912-ritualet, end at de to ritualer kan bruges jævnsides i en overgangsperiode. Kort sagt, man stiler bevidst mod det fælles folkekirkelige uden provokerende markering af særstandpunkter. – Hvor godt denne konservativt-reformistiske, midtpunkt-søgende holdning nu ellers harmonerer med den ene eller den anden periode af grundtvigianismens omskiftelige historie, kan vi lade stå hen; som udtryk for dens kirkelige placering i dag dækker den meget godt, og man kan udmærket sige, at den viderefører en luthersk tradition for liturgisk arbejde. Luther selv søgte jo også at undgå at støde dem bort, der bedst kunde høre evangeliet, når det kom til dem under tilvante former.

I kommentaren til indledningsafsnittet støder man imidlertid på et synspunkt, der kan kaldes positivt retningsgivende for forslagens tendens: Man ønsker at forskyde ritualets vægt, så det ikke fremkalder forestillinger om et møde mellem de bævende dåbsfolk og den døbende kirke, men snarere om et møde mellem den bævende menighed, inklusive præst og dåbsfolk, og den nådige Gud. Det må vist kaldes både luthersk og grundtvigsk og – hvad der er vigtigere – evangelisk, og kan dette synspunkt gennemføres, har forslaget i hvert fald vist sin berettigelse – og overflødigheden af diskussionen om tilspørgslens bortfald.

I oversigt ser forslaget da således ud:

1. Lovprisningen fra 1. Pet. 1, v. 3 – der direkte går over i
2. Indledningsbøn, bestående af 1912-ritualets taksigelse for dåben og *de to første sætninger* („Vi beder dig: Tag i nåde mod dette barn“) af den påfølgende bøn for barnet.
3. „Dåbsbefalingen“ fra Mt. 28, v. 18–20, foreslås udeladt, dog med valgfrihed til at beholde den, hvis det ønskes.
4. „Barneevangeliet“ fra Mk. 10, v. 13–16 – i sin helhed.
5. En overgangsformel: „Så beder vi dig åbne dit rige for dette barn!“ Hvilket betegnes med ordene: Der „bankes på Guds riges dør“.
6. Fadervor.
7. Tilspørgsel om navn.
8. Korstegnelse – med ændret tiltale.
9. Forsøgelsen – enten som tilspørgsel eller som *tilsigelse* om befrielse fra Djævelen osv. I sidste tilfælde gås der direkte over fra korstegnelsen til tilsigelsen, der så er bygget som en kombination af de traditionelle forsøgelsesord og „den lille bibel“, Joh. 3, v. 16.
10. Trosbekendelsen – med tilspørgsel.
11. Vandøsning.
12. Velsignelsesønske i let ændret form. Vigtigste ændring er, at formlen „Han bevare din udgang og din indgang fra nu og til evig tid“ er udgået.
13. Let ændret og forkortet faddertiltale.

Det vil altså for det første sige, at det indledende spørgsmål om hjemmedåb bortfalder. Hvilket man kun kan bifalde – især når det har været så uheldigt placeret som i 1912-ritualet. Nu behøver præsten da ikke længere at passe så voldsomt på med stemmeføringen, for at ikke lovprisningen skal blive til en lovprisning for, at barnet ikke er hjemmedøbt. – Selve lovprisningen er naturligvis uændret, mens indledningsbønnen er ændret som ovenfor angivet. Dette motiveres med, at Fadervor er flyttet, så at det nu er „den egentlige bedebøn“ før dåben, mens ønsket for barnets fremtid kommer efter dåben, hvor det retteligt hører hjemme. Det kan måske også være rigtigt nok; men hvis flytningen af Fadervor overflødiggør bønnen, hvorfor sletter man den så ikke helt? Den foreslåede løsning, hvor man beholder taksigelsen og de indledende sætninger af den egentlige bøn, virker vilkårlig og vil utvivlsomt give anledning til forundrede spørgsmål.

Og er man først begyndt at stille spørgsmål, dukker der flere op. Når man nu har strøget (næsten) hele bønnen, hvori ligger da det værdifulde ved taksigelsen, siden man har valgt at bevare den? Jo mere man kikker på den, desto mere usikker bliver man. F. eks. kunde der ligge stof til dybtgående teologiske diskussioner i spørgsmålet, om ikke der burde have stået „genføder os til at være dine børn“ i stedet for „gør os til dine børn“. Men måske kan man nøjes med den enkle iagttagelse, at hverken taksigelse eller bøn er ældre end 1912, og at det meget vel var muligt at stryge begge dele og gå direkte over fra 1. Pet.'s lovprisning til dåbsevangeliet. Det vilde næppe volde så

meget anstød som den nu foreslåede ændring, og der vilde næppe være noget tabt ved det. Derimod vilde der måske være noget vundet. For mig at se står lovprismingen fra 1. Pet. i hvert fald mindst lige så stærkt alene som med vedhæftet supplement fra 1912.

„Dåbsbefalingen“ foreslås udeladt, fordi det ikke er en dåbs-, men en missionsbefaling. Jeg kan ikke finde dette overbevisende. Mattæus-stedet knytter jo dog selv mission og dåb så nært sammen, at der næppe er grund til at indføre en egentlig modsætning. Og det må dog vel være givet, at der ingen forskel er mellem en „missionsdåb“ og en barnedåb i den danske folkekirke? Langt mere vægt ligger der på den betragtning, at al opmærksomhed bør samles om barneevangeliet fra Markus. I en lang og interessant anmeldelse har A. F. Nørager Pedersen fulgt tanken op og bemærket, at den nuværende parallellitet mellem teksterne i virkeligheden gør Mattæus-teksten til det egentlige dåbsevangelium, mens Markus-teksten kun kommer til at belyse „specialtilfældet“ barnedåb. Efter hans mening er Markus-teksten det rette og eneste dåbsevangelium, som da også passer til enhver dåb, idet nemlig dåb *altid* er barnedåb, uanset hvornår i et menneskes liv den finder sted (Præsteforeningens Blad 1976/42, s. 677). Det sidste er i hvert fald rigtigt, og derfor var det vel også nok muligt at gå ind på forslaget. Men almindelig begejstring vil det næppe vække; og forsøget på at besværgе en eventuel uenighed ved at gøre udeladelsen valgfri vil i givet fald let kunne føre til, at den slet ikke slår igennem.

At Markus-teksten foreslås læst i sin helhed, må vække udelt bifald. Det var en uhyggelig fejltagelse, der skete i 1912, da man beskar den. Alene udeladelsen af den oplysning, at Jesus blev vred, lægger en helt forkert klang i ordene „Lad de små børn komme til mig“. Skal tekstens budskab høres ubeskåret, må den naturligvis også læses ubeskåret.

Overgangsformlen mellem barneevangeliet og Fadervor har jeg svært ved at se berettigelsen af – især da, hvis man ønsker at gå forsigtigt frem. For mig at se vilde der intet være i vejen for at beholde 1912-ritualets overgangsformel mellem evangeliet og korstegnelsen på denne plads. Og ellers er 1912-formlen jo da kun en let ændring af en formel fra 1895-ritualet, der netop stod mellem evangeliet og Fadervor. Det måtte dog være ret let at få den til at passe der igen.

Fadervor er altså flyttet hen foran dåben, hvor det i øvrigt også havde sin plads før 1912. Dette synes at være et hovedpunkt, ja det erklæres endog, at „hele vort forslag til indledning står og falder med denne placering af Fadervor“. Så meget mere må man undre sig over, at der ikke argumenteres stærkere for den. Den mest iøjnefaldende motivering er negativ og lyder: „Vi underkender ikke det rigtige og værdifulde i den tanke, at *Fadervor* er det første og det vigtigste, der *efter* dåben rækkes det døbte Guds barn, men finder det på den anden side ikke nødvendigt, at „oplæringen i den kristelige børnelærdom“ begynder allerede på dåbsdagen ...“ Men en ændring kan dog vel ikke

motiveres med, at det ikke er nødvendigt at lade tingene være, som de er? Positivt henviser man til overensstemmelsen med gammel skik og med Fadervors placering i nadverritualet. Men den egentlige motivering må ligge i bemærkningen om, at bønnen i denne placering „kan tjene til at angive vor plads over for den forestående Guds gerning i sakramentet“. Dette er nok rigtigt; men man må blot tage i betragtning, at det nu gældende ritual – som på dette punkt ofte forstærkes ved en uofficiel indledning til Fadervor – interesserer sig så meget for *barnets* plads, at man næppe bør foreslå en flytning uden at fremlægge en argumentation for den også i denne henseende. Man kunde f. eks. komme ud for, at nogen vilde argumentere for den nu gældende placering ved at henvise til Grundtvigs stærke betoning af, at Herren ved dåben lærer os at bede Fadervor (Den christelige Børnelærdom, Værker i Udvalg VI, s. 5, 50, 56). Naturligvis kunde dette imødegås med, at Grundtvig jo selv må have brugt et ritual, hvor Fadervor blev bedt før dåben; men stadig forekommer det mig at være en svaghed, at udvalget ikke har præciseret sin egen opfattelse tydeligere. Det er jo dog et spørgsmål med perspektiver.

Korstegnelsen har man opfattet som et levn af primsigningen, og da den ifølge forslagsstillerne kun brugtes, når hedninger af praktiske grunde endnu ikke kunde blive døbt, er primsigningen ved dåben at opfatte som ren form. Alligevel ønsker man ikke at afskaffe den, men derimod at give den et andet indhold ved at ombytte den med navnets nævnelse. Herved knyttes den sammen med selve dåbshandlingen, idet den bliver forsagelsens ydre tegn, ligesom vandønsningen er dåbens ydre tegn. Man henviser her til en „ældgammel“ tanke om korstegning som den endnu ikke døbtets værn mod Djævelen, jfr. Den danske salmebog nr. 488, v. 2. – Så vidt jeg er underrettet, skulde primsigningen dog ikke være begrænset til de tilfælde, hvor dåb af praktiske grunde var umulig, men slet og ret være en forberedende ritus for katekumener. Som sådan kan den vel også have haft det omtalte betydningsindhold, men dette berettiger vel næppe i sig selv til at knytte den sammen med forsagelsen? På mig virker det som en ret vilkårlig udvidelse af „dåbspagtes“ ydre tegn og desuden som en udviskning af korstegnelsen som selvstændigt led af liturgien. Skal den bevares, bør den bevares som det, den er, nemlig primsigning, og som sådan kan den udmærket stå alene. Igen vilde jeg nok være tilbøjelig til at skæve til 1895-ritualet, hvor den sammen med spørgsmålet om hjemmedåb (og biskop Balles dåbstale) danner indledning til ritualet. Skal den bevares, må dette dog vist være det rette sted. – Man har samtidig ændret den ledsagende formel til „Modtag korsets tegn for dit ansigt og for dit bryst til vidnesbyrd om, at du tilhører den korsfæstede Herre Jesus Kristus“. Skønt der nok kan argumenteres for de skete ændringer, er der næppe tvingende grund til dem; og så vidt jeg kan høre, er der langt bedre rytme i den gældende formel end i den foreslåede – et synspunkt, der vel også må have interesse for liturgisk sprog.

Den afgørende ændring på dette punkt er imidlertid, at der åbnes valgfri mulighed for at undlade tilspørgsel ved forsagelsen, idet man fra primsigningsformlen kan glide direkte over i en tilsigelse om befrielse (som ovenfor

angivet). Der er her tale om et forsøg på imødekommenhed i diskussionen om tilspørgslens afskaffelse overhovedet, og det skal ses på baggrund af, at forslagsstillerne samtidig på det kraftigste tager afstand fra tanken om bortfald af tilspørgslen ved trosbekendelsen. Der går man ikke på akkord, ja det er endog vigtigere for dem at undgå valgfriheden der end at opnå gennemførelse af deres eget forslag. Og til gengæld for denne stejle holdning vil man så imødekomme modparten ved forsagelsen. Det er meget sympatisk, men spørgsmålet er, om ikke de argumenterer så dygtigt imod valgfrihed ved trosbekendelsen, at de dermed også kommer til at udelukke den ved forsagelsen. „Tilspørgselen om forsagelsen er lige så lidt et forhør som tilspørgselen om troen“, siger de. Alligevel mener de, at almindelig valgfrihed vil betyde, at trosbekendelsen *bliver gjort til* et forhør på de steder, hvor tilspørgslen fastholdes. Men så må det vel også gælde for forsagelsen? I stedet for at tilbyde et kompromis, som alligevel ikke vil kunne tilfredsstille modparten, og som slet ikke vil kunne gardere trosbekendelsen mod mistolkninger, måtte man snarere henvise til, at disse må bekæmpes på anden måde – i salmevalg og prædiken – end ved liturgiske justeringer.

Adskilligt flere enkeltheder kunde nævnes; men lad os nøjes med at notere, at der argumenteres kraftigt og dygtigt imod brug af kollektiv trosbekendelse ved dåb af flere børn; at der indføres en forkortet og forenklet faddertiltale, idet det samtidig slås grundigt fast, hvorfor det skal være en faddertiltale og ikke en forældre- og faddertiltale; samt endelig, at formen „Han bevare din udgang og indgang ...“ er udgået – idet det anføres, at den oprindelig hørte hjemme før dåben og nu kun synes bevaret af pietetshensyn. Det sidste forstår jeg ikke helt. Jeg kan ikke se, at den er blevet væsentligt mere eller mindre berettiget ved flytningen. Skulde man røre ved den, vilde jeg hellere bytte om på ordene „udgang“ og „indgang“, så de får den stilling, som ifølge kyndige folks oplysninger er den *liturgisk* korrekte og meningsfulde – og så ellers bevare den enten på dens nuværende eller en anden plads. Så megen „pietet“ skulde vi vel have råd til også ud fra udvalgets egne principper.

Alt i alt er der tale om et forslag, som der er al god grund til at tage alvorligt og overveje grundigt, og vi skylder udvalget tak for, at det har fremlagt et så lødigt indlæg i debatten. Alligevel har det ikke for undertegnede kunnet placere sig som forslaget – det iøjnefaldende rigtige, der autoriserer sig selv blot ved at blive fremlagt. På mange punkter havde man gerne set en udførligere argumentation for udvalgets synspunkter; og jeg kan ikke nægte, at der under studiet af det gang på gang er dukket en tanke op for mig, som måske er lidt respektløs, hvis man tænker på udvalgets store arbejde: Hvis man nu ud fra ganske tilsvarende principielle synspunkter foretog en lempelig revision og stramning af 1895-ritualet, så det kunde glide ind i en gudstjeneste af i dag? Der udtrykkes jo i forvejen sympati for traditionen fra før 1912, og man nærmer sig i forvejen til den på adskillige punkter. Det var vel ikke udelukket, at det kunde vise sig muligt at bruge den endnu.

Udvalget for *nadverritualet* har ret hurtigt delt sig i to grupper, der har

fremlagt hver sit forslag. Det fremgår dog tydeligt af bemærkningerne, at de har haft samme interesse, nemlig den at modvirke, at nadveren bliver „de fuldbefarnes del af gudstjenesten“ (gruppe II). Derfor stræber mindretallet (gruppe I) mod at drage nadveren „ind i gudstjenesten på en mere organisk plads end før“, og derfor søger flertallet (gruppe II) at placere nadveren „ikke som en gudstjeneste i gudstjenesten, men som et led i den“. Alt dette er særdeles prisværdigt, men der viser sig blot at være endda ret stor forskel i opfattelsen af, hvordan dette mål bedst nås. *Gruppe I* har valgt at skære ritualet ned til det absolut nødvendige. Man begynder med absolution fra alter eller kordør (indledet med „På hans ord, som har døbt dig, tilsiger jeg dig ...“). Derefter synges en kort salme (der foreslås DDS nr. 431, 365, 416 eller 458), og efter Fadervor og indstiftelsesordene går altergæsterne op i koret, hvor uddelingen sker – med de sædvanlige uddelingsord eller tavst. Efter hvert hold sluttes med „Fred være med Eder! Amen.“

Tilsyneladende er dette et meget hårdt „barberet“ ritual. Men dels kan det, som gruppe II loyalt anfører, ikke nægtes, at der er, hvad der skal være, og dels er det et grundlæggende princip for dette forslag, at de tolkende rammer skal gives ved hjælp af salmer – en tanke, som meget taler for. Når alt kommer til alt, ligger forslaget heller ikke så voldsomt langt fra det korte nadverritual i den ministerielle liturgikommissions betænkning af 1971, jfr. de „Foreløbige ændringer ...“ af 1973. Uofficielt forlyder det, at lignende former i lange tider har været brugt i udpræget grundtvigske menigheder, og at de har fungeret udmærket der. Undertegnedes indtryk er, at dette tilsyneladende så puritanske ritual virker stærkt med til at indbygge altergangen som et selvfølgelig led i en normal søndagsgudstjeneste, som det er ganske naturligt at deltage i. Og da dette jo netop var, hvad der tilsigtedes, kan jeg ikke nægte, at forslaget tiltaler mig.

Ikke desto mindre har *gruppe II* haft ganske modsatte fornemmelser. Skønt man anerkender forslagets gode sider, har man netop ment, at den liturgiske fattigdom „ville lade nadveren blive stående uantastet som de fuldbefarnes del af gudstjenesten“. Dertil kommer, at den stillede opgave – som ikke refereres eller citeres i sin helhed – har krævet „et nyt nadverritual, der kan omsætte den lutherske nadverforståelse til vor tid“. Og derfor har man altså følt sig forpligtet til at gå videre.

Ejendommeligt er det nu, at dåbs- og nadverudvalgene ser så forskelligt på spørgsmålet om valgmuligheder mellem flere ritualformer. Mens dåbsudvalget i det væsentlige ønsker rituel ensartethed, åbner nadverudvalget – eller i hvert fald gruppe II – valgmuligheder på flere punkter. Det stilles således frit, om man ønsker afløsning eller ej, om man i givet fald vil anbringe den ved gudstjenestens begyndelse eller ved nadveren forud for Fadervor, samt endelig, om man vil give afløsning under ét til hele menigheden eller til hver enkelt; ligesom det afsluttende velsignelsesønske kan udelades, om det ønskes. Det er næsten at være så liberal, at ens eget forslag bliver væk. En ting er dog klar: Man ønsker den af vækkelsesreligiositeten prægede indledning „Så sandt

I da af hjertet angrer ...“ erstattet med en ubetinget formel, der utvivlsomt også stemmer bedre med ældre brug.

Selve nadverritualet foreslås indledt med en trinitarisk opbygget lovprisning, der skal knytte nadveren sammen med forkyndelsen og dåben og dermed med resten af gudstjenesten, og som forelægges i en poetisk og en prosaisk udformning. Man har her været dristigere end dåbsudvalget, der kun i yderst få tilfælde har indladt sig på selv at præge ny liturgiske formler. Man forstår dets tilbageholdenhed. Også sprogligt er det en forvirret tid, vi lever i, og i en sådan er det altid vanskeligt at udforme en overbevisende liturgisk stil. På den baggrund er nadverudvalgets forsøg lykkedes overraskende godt, må man sige. Hvormed dog ikke være sagt, at lovprisningen ikke frembyder problemer både i form og indhold. Tvært imod er der enkeltheder i og afvigelser mellem de to versioner, som man ikke helt forstår, og som man gerne havde set en nærmere argumentation for. Men det vil nok føre for vidt at gå i enkeltheder her.

Efter lovprisningen synges der en salme, og altergæsterne går til bords. Er der ingen, slutter gudstjenesten med Fadervor, salutation og velsignelse. Men ellers går man fra Fadervor over i indstiftelsesordene i en af fire mulige redaktioner. Her støder vi nok på forslagets mest karakteristiske og samtidig dristigste enkelthed: Man har bygget indstiftelsesordene ind i en fortællende sammenhæng, som – ikke ved citat eller henvisning, men ved antydning – skal knytte til ved nyttestamentlige fortællinger om livet omkring Jesus, specielt sådanne situationer, hvor han nævnes i forbindelse med et måltidsfællesskab som f. eks. besøget i Zakæus' hus, brylluppet i Kana, bespisningen i ørkenen osv. Herigennem vil man betone åbenheden omkring nadveren og lade ritualet blive til „en glædelig indbydelse til et frit og åbent sted“. Resultatet lyder: „Da vor Herre, Jesus Kristus, færdedes på jorden, holdt han måltid med skarerne, som kom til ham for at høre hans ord; han satte sig til bords med mennesker i sorg og glæde, og i den nat, da han blev forrådt, tog han under måltidet med sine disciple atter brød, takkede, brød det og sagde ...“ – hvorefter man går over i indstiftelsesordene, enten i den sædvanlige liturgiske version eller (med en let ændring i den indledende tekst) efter ordlyden i 1. Kor. 11. Og for dem, der ikke kan acceptere denne liturgiske nyskabelse, holder man muligheden åben for stadig at nøjes med selve indstiftelsesordene – i traditionel form eller efter 1. Kor.

Undertegnede har på en konventsdiskussion hørt en af forslagsstillerne redegøre for forslagets hovedtanker og fik der det indtryk, at man bevidst har villet understrege sammenhængen mellem nadveren og Jesu *liv* for således at modvirke et alt for dystert perspektiv over den som noget, der éntydigt minder om korset. Det blev heroverfor indvendt, at det snarere drejer sig om at modvirke en alt for énsidig opfattelse af korset – som f. eks. den objektive forsoningslæres – end om at afsvække forbindelsen mellem nadveren og korset. Også for mig at se er det der, problemet ligger; hvilket betyder, at opgaven igen ligger i prædiken og salmevalg frem for i liturgiske nyskabelser. Der er

jo dog også både i bibel og salmebog tilknytningspunkter for en opfattelse af Jesu død, som i højere grad lader kamp- og sejrsmotivet træde i forgrunden. Når man nu er i færd med at inddrage teksten fra 1. Kor., så kunde man jo – som gruppe I faktisk gør – henvise til det umiddelbart efter indstiftelsesordene følgende vers 26, hvor det at spise brødet og drikke kalken netop bliver gjort til en forkyndelse af Herrens død. Man kunde henvise til dette steds genklang i DDS nr. 152, v. 4 („ – og *trøstig* da forkynde vi / hans død, indtil han kommer“). Eller til Kingos „at din død den blive må / alt, hvad sjælen nynnner på / så jeg drive kan og dræbe / døden med din død på læbe“ (DDS nr. 154, v. 5). Eller man kunde henvise til Luthers og Grundtvigs forenede røster i DDS 191, v. 4, hvor Jesu død netop ses som indgangen til den alt afgørende tvekamp, hvor døden besejres. Det skulde være muligt at vise, at forkyndelsen af korset for at være fuldstændig må munde ud i forkyndelsen af korsets *evangelium*.

Det vil forstås, at denne anmeldelse ikke kan munde ud i en uforbeholden tilslutning til alt, hvad udvalgene har fremlagt. Hvilket dog ikke betyder, at anmelderen ikke påskønner deres arbejde. Tvært imod kunde man her og der have ønsket sig en udførligere argumentation, så at deres standpunkter var kommet til at stå klarere. Under alle omstændigheder er der fremlagt så gode og inspirerende idéer og især så væsentlige synspunkter, at de ikke bør lades upågtede i den fortsatte diskussion om eventuel liturgireform. De fortjener, at man overvejer dem omhyggeligt, inden man tager stilling.

Th. Lyby Christensen.

Christa Kühnhold: Der Begriff des Sprunges und der Weg des Sprachdenkens. Eine Einführung in Kierkegaard.

Walter de Gruyter. Berlin. New York 1975. ISBN 3-11-004965-1 Pris: 62 DM.

Denne bog bør læses af Grundtviginteresserede p. g. a. dens metode. Forfatteren gør rede for det semantiske indhold i Kierkegaards begreber: spring, begyndelse, omvendelse, skyld o. s. v. Den semantiske tilnærmelse suppleres med omfattende sproghistorisk og mytologisk viden og anvendes med dyb forståelse for *intuitionismen* i Kierkegaards filosofiske strategi. Denne intuitive, mytiske dimension i Kierkegaards forfatterskab er vigtig at få fastslået i en Kierkegaard-tradition, der i systematiseringsiver ofte har fremstillet Kierkegaard som en udpræget spekulativ tænker.

Bogen handler fortrinsvis om Kierkegaards opgør med Hegel. Dette opgør måtte naturligvis ofte befatte sig med spekulativ dialektik, men Kierkegaards alternativer til den spekulative filosofi, hvor han sætter eksistens kategorier op mod Hegels abstrakte systematik, har mange lighedspunkter med Grundtvigs opgør med Schelling og romantikken.

Grundtvig var modstander af den efter-Kantiske filosofis tendens til at konstruere abstrakte systemer ud fra hvilke tilværelsen skulle forstås. Al videnskab må for Grundtvig efterprøves historisk, d. v. s. at sandheden altid afprøves i den konkrete virkelighed, hvor den står og falder med dens Livskraft. At et begreb er anvendt logisk korrekt er for Grundtvig ikke ensbe-